

Anarhistička biblioteka

Anti-Copyright

Praktični Marks

John Zerzan

John Zerzan
Praktični Marks
1979.

John Zerzan, *The Practical Marx*, *Fifth Estate*, October 1979.
Elements of Refusal, CAL Press 1999 (1st edition Left Bank Books,
Seattle 1988), str. 133–143.

Prevod: Aleksa Golijanin, 2009. anarhija-blok45.net1zen.com

anarhisticka-biblioteka.net

1979.

klonio i nemačkih radikala prognanih posle ustanaka iz 1848–1849 – i družio se s ljudima kao što su bili Maksim Kovalevski, nesocijalistički ruski aristokrata, dobrostojeći dr Kugelman, biznismen H. M. Hindman, veoma imućni socijaldemokrata i naravno, tada već penzionisani kapitalista, Engels.

S takvim izborom prijatelja, ne iznenađuje njegovo nepoverenje u radikalni kapacitet radnika, koji je redovno propuštao da uoči. Godine 1871 je pisao: „Situacija u Evropi kreće se ka opštem evropskom ratu. Prvo moramo proći kroz taj rat, pa tek onda razmišljati o eventualnoj odlučujućoj, spoljnoj efikasnosti evropske radničke klase.“ Zagledan, kao i uvek, u neke spoljašnje faktore – i naravno, u „neumitne istorijske zakone“ – dao je svoj doprinos nasleđu izraženom u milionima mrtvih iz Prvog svetskog rata, žrtvovanih kapitulacijom marksističkih partija, koje su 1914. glasale za rat.

Pošto je tokom celog života odbijao da prizna mogućnosti istinske klasne borbe i shvati realnost žive negacije kapitalizma, Marks je aktivno i konkretno podržavao progres i celinu kapitalističkog razvoja, što je zahtevalo žrtvovanje celih generacija. Smatram da su ovde izneta zapažanja o njegovom konkretnom ponašanju važna i tipična, jer ukazuju na doslednu vezu između njegovog života i njegovih glavnih ideja. Zadatak proširivanja istraživanja na „specifično teoretskog“ Marksa prevazilazi okvire ovog pokušaja; ipak, prethodna zapažanja možda mogu baciti makar indirektno svetlo čak i na taj „manje telesni“ aspekt njegovog primera.

Džon Zerzan, 1979.

dok Komuna, na svoj grubo i „nenaučni“ način, nije od nje uskoro napravila sprdnju.

Naravno, Marksov negativan stav prema ustanku Parižana dobro je poznat; bilo bi suviše velikodušno reći da je na budućnost Komune gledao pesimistički. Danima posle uspešnog početka pobune nije se oglasio da pruži podršku njenoj smelosti, nego je samo progundao kako Komuna „nema nikakve šanse“. Iako je na kraju priznao njen značaj (i tako bio prinuđen da revidira svoje reformističke ideje o proleterskoj upotrebi postojeće državne mašinerije), njegov nedostatak simpatija snažno ilustruje i činjenica da se tokom dvomesečnog trajanja Komune, Generalni savet Internacionalne nije tim povodom oglasio ni jednom jedinom rečju.

Često se zaboravlja da kada se neka analiza ili posveta objavi mnogo posle bitke, s bezbedne udaljenosti, živih više nema. Marksova majstorska polemika o pobedama Komune iz *Gradanskog rata u Francuskoj* zapravo je osmrtnica, na isti način na koji je to bila *Klasna borba u Francuskoj*, pisana s bezbedne udaljenosti od revolucionarnog ustanka u Parizu, koji nije podržao ni 1848.

Posle kraćeg perioda, kada je na opšti uspeh proleterske borbe gledao optimistički – slično njegovom zvaničnom stavu odmah posle ustanaka u Evropi 1848-1849 – Marks se vratio na svoje uobičajene pozicije. Uskratio je podršku Internacionale raštrkanim ustancima iz 1871. u Italiji, Rusiji i Španiji – uzgred, upravo u onim zemljama najotvorenijim za anarhističke ideje. U septembru je održan poslednji sastanak Internacionale, pre nego što ju je iduće godine Marksova frakcija praktično raspustila, radije nego da prihvati dominaciju radikalnijih elemenata, kao što su bile pristalice Bakunjinina. Marksov buržoaski gradualizam je došao do izražaja i na konferenciji održanoj u Londonu, u jesen 1871, u izjavama poput ove: „Uvođenje radnika u Parlament bilo bi ravno pobedi nad vladom, ali treba izabrati pravog čoveka.“

Od raspuštanja Internacionale do smrti 1881, Marksov životni stil nije mnogo odstupao od onog iz prethodnih decenija. Izbegavao je komunarske izbeglice – kao što se tokom pedesetih godina

O Marksu se do sada govorilo iz najrazličitijih uglova. Ali, kao i u slučaju svake druge osobe, ovde se suočavamo s pitanjem: šta je sa stvarnim životom? Kakva je veza između svakodnevnih životnih izbora – svesnog životnog veka neke osobe – i izlaganja njenih ideja?

Marks i njegov svakodnevni odnos prema porodici i saradnicima, njegovo neposredno ponašanje u konkretnim političkim zbivanjima, njegov odnos prema preživljavanju, praktični životni obrasci i odluke – možda se na to vredi osvrnuti. Iako odbacujem osnovne koncepte koje je formulisao, nisam sklon tome da napadam neku osobu umesto da se uhvatim u koštac s njenim idejama. Samo želim da sebe i druge podsetim kako su brojni kompromisi i prilagođavanja surovosti stvarnosti onaj teren na kojem u isti mah i pokušavamo da se oslobodimo i da to nije samo stvar izražavanja ideja. U takvim bespoštednim osvrtima, za trenutak možemo sagledati našu stvarnu, ljudsku jednakost, posmatrajući sopstveno ponašanje u svakodnevicu zajedničkog košmara. Možda nam gruba skica „svakodnevnog“ Marksa, s posebnim osvrtom na odnos između njegovog privatnog i javnog života, može u tome pomoći.

Do 1843, pre nego što je preuzeo ulogu Velikog Mislioca, Marks je postao suprug i otac. U tom svojstvu, doživeo je da vidi smrt troje od svoje šestoro dece, koja su zapravo umrla od neuhranjenosti. Gvido 1850, Frančeska 1852. i Edgar 1855. umrli su ne toliko zbog siromaštva, koliko zbog Marksove želje da održi buržoasku spoljašnost. Dejvid Meklelan, u svojoj knjizi *Marks: njegov život i misao* (David McLellan, *Marx: His Life and Thought*, 1974), koja je široko prihvaćena kao njegova konačna biografija, insistira na toj tvrdnji.

Uprkos skoro stalnoj oskudici, Marks je zaposlio Helenu Demut kao kućnu pomoćnicu, koja je taj posao obavljala od 1845, sve do njegove smrti 1881. Godine 1857. posluga je proširena za još jednog člana. Nema nikakve sumnje da je Demutova rodila Marksu vanbračnog sina Frederika 1851. Da bi se Marks poštdeo skandala

i „teškog porodičnog sukoba“, Engels je, prema Luju Frejbergeru (Louis Freyberger), preuzeo starateljstvo nad detetom.

Od kraja četrdesetih, Marksova porodica je živela u Londonu, gde je prošla kroz dugotrajan period teških nedaća, koji je fizički i emocionalno brzo iscrpeo Dženi Marks. Teški pritisci i sukobi koje je morala da trpi kao gospođa Marks direktno su narušili njeno zdravlje, kao i smrt njeno troje dece tokom pedesetih. Marks je bio sasvim precizan kada je jula 1858. pisao Engelsu: „Živci moje žene su potpuno uništeni...“

Tačnije, njen duh je bio slomljen kada je 1856, posle sedme trudnoće, rodila mrtvorodenče. Do kraja iste godine stalno je pričala o „bedi“ finansijskih nedaća i kako nema novca za Božićne praznike, dok je uporedo završavala prepisivanje rukopisa *Kritike političke ekonomije*. Iako je nasledila nekoliko porodičnih imetaka, preklinjuća pisma Engelsu nizala su se praktično neprekidno; do 1860, nekada lepuškasta Dženi je imala sedu kosu, loše zube i patila od gojaznosti. Iste godine, posle preležanih malih boginja, koje je došla dok je prepisivala vrlo dugačku i trivijalnu Marksovu polemiku *Herr Vogt*, ostala je gluva i sa ožiljcima.

Kao Marksova sekretarica i pod stalnim pritiskom poverilaca, pre svega zbog prioriteta datog održavanju spoljašnosti, Dženi je vodila izuzetno naporan život. Marks je 1862. pisao Engelsu: „Da bismo održali neku fasadu, moja žena je morala da odnese u zalagaonicu sve osim onoga što je bilo prikovano ekserima.“ Tokom šezdesetih godina, novac je odlazio na privatne časove najstarije od tri kćerke, pohađanje „kurseva za dame“ ili završavanje školovanja, dok je Marks izbegavao poverioce provodeći dane u Britanskom muzeju. U jednom pismu svom budućem zetu Polu Lafargu, iz 1866, Marks je priznao da je život njegove žene „upropašćen“.

Kada je reč o Engelsu – okrenimo se za trenutak od porodičnog Marksa, pre nego što se vratimo na njegov neposredan odnos prema savremenim političkim zbivanjima – dovoljno je podsetiti da je najbolji Marksov prijatelj, saradnik i snabdevač bio ne samo notorni „ženskaroš“ već da je od 1838. na dalje bio i predstavnik kompani-

do centralizacije radničke klase... superiornost Nemaca nad Francuzima na svetskoj pozornici u isto vreme će potvrditi superiornost naše teorije nad Prudonovom i tako redom.“

Jula 1870, u Otvorenom pismu koje je objavio Generalni savet Internacionale, Marks je tom viđenju dodao upozorenje: „Ako nemačka radnička klasa dozvoli da ovaj rat izgubi sadašnji striktno odbrambeni karakter i izokrene se u rat protiv francuskog naroda, pobjeda i poraz biće podjednako pogubni.“ Tako je klanje francuskih radnika nešto dobro i poželjno, ali samo do određene tačke. Ovaj vrhunac ciničnog kalkulantsva deluje suviše neverovatno – posebno posle onakve osude Belgijanaca i drugih koji su smatrali da proleterci mogu delovati kao samostalni faktor. Kako bi sada „nemačka radnička klasa“ (pruska vojska) mogla odlučiti dokle da izvršava naređenja pruske vladajuće klase – i ako bi mogla, zašto im onda ne poslati „instrukciju“ da prosto ignorišu sva moguća klasna naređenja?

Ovakvi Marksovi javni istupi, lišeni svakog revolucionarnog sadržaja, prirodno su naišli na oduševljen prijem u buržoaskoj štampi. Tačnije, niko drugi do Džon Stjuart Mil, svetac-zaštitnik britanskog privatnog vlasništva, poslao je čestitiku Internacionali zbog njenog mudrog i umerenog Otvorenog pisma.

Kada se krajem leta 1870. rat Napoleona III pretvorio u prusku pobjedu, Marks je, predvidljivo, protestovao zato što je Nemačka napustila „odbrambeni“ stav i sada postala agresor, koji traži aneksiju provincije Alzas-Loren. Poraz Francuske doveo je do pada Luja Napoleona i Drugog carstva, kao i do osnivanja privremene republikanske vlade. Marks je odlučio da zadatak Internacionale sada mora biti dvostruk: obezbeđivanje priznanja novog republikanskog režima i sprečavanje svakog revolucionarnog ustanka francuskih radnika.

Njegova politika je sugerisala da bi „svaki pokušaj slabljenja nove vlade, u sadašnjoj krizi, kada je (pruska) vojska skoro pred kapijama Pariza, bila očajnička ludost“. Ta kolebljiva, antirevolucionarna strategija bila je veoma energično promovisana u javnosti – sve

Mogli bi se ispisati celi tomovi – kao što verovatno i jesu – o Marksovim manipulacijama sa Internacionalom, na primer o menjanju mesta, datuma i dužine sastanaka samo zato da bi se učvrstio i centralizovao njegov autoritet. Slučaju ADAV, pored mnoštva drugih, mogla bi se dodati Marksova podrška imućnom buržuju Lefortu, da bi se ojačala svoju potpuno neradikalna frakcija u okviru organizacije. Izgledalo je da su do 1867. njegove neumorne mahinacije urodile plodom; pisao je Engelsu, „mi (to jest, ti i ja), sada držimo tu moćnu mašineriju u svojim rukama.“

Godine 1867. još jednom je javno izneo jednu od svojih omiljenih ideja, da bi se rat između Prusije i Rusije mogao pokazati u istom mah neizbežnim i progresivnim. Takav rat bi mobilisao nemački proletarijat protiv despotskog istočnog varvarizma i tako povećao izgled za evropsku revoluciju. Tom mentalitetu, stalno zaokupljenom „ratnim igrama“, nekako je uspevalo da izjednači sve žrtve i stavi ih u pokret samo kao oruđa države, a ne kao aktivne i nezavisne proleTERSKE subjekte. To je izgleda odgovaralo Marksovom oslanjanju na sindikalne funkcionere umesto na radnike, što je bio zaštitni znak njegove omiljene strategije kao birokrate Internacionale. Marks je redovno ismevao svakoga (na primer, svog budućeg zeta Lafarga) ko bi primetio da pravi zadatak revolucionara nije bavljenje tim grubim igrama s konkurentskim nacionalizmima. A kada je 1868. belgijska delegacija na kongresu Internacionale u Briselu kao odgovor, umesto rata, predložila generalni štrajk, Marks je tu ideju odbacio kao „glupost“, navodeći kao razlog „nedovoljnu razvijenost“ radničke klase.

Slabosti i kontradikcije pristalice Prudona i Bakunjinova ovde nas ne zanimaju, ali možemo primetiti da je 1869. Marksov uticaj bio na vrhuncu, zahvaljujući brzom opadanju prudonista i činjenici da je Bakunjinov uticaj te godine tek počeo da dolazi do izražaja. Sredinom 1870, s loše vođenim ratom Napoleona III protiv Prusije, još jednom dolazi do izražaja Marksova opsednutost vojnim sukobima između „progresivnih“ i „neprogresivnih“ država. Tada je pisao Engelsu: „Francuzima je potrebno ribanje. Ako Prusi pobeđu, doći će

je *Engels i Erman*; tačnije, da je tokom celih pedesetih i šezdesetih radio kao pravi kapitalista u Mančesteru. Tako je njegova knjiga *Položaj radničke klase u Engleskoj*, iz 1844, bila delo praktičnog poslovnog čoveka, pripadnika upravo one klase odgovorne za užasnu bedu koju je tako precizno opisao.

Do 1846. Marks i Engels su završili pisanje *Nemačke ideologije*, koja je označila konačni raskid s mladohegelijancima i izložila celovito i razvijeno materijalističko shvatanje istorijskog progresa. Uporedo s pisanjem te knjige odvijala se i praktična politička aktivnost, koja je do tada poprimila karakteristične crte. Iste godine Marks je ovako pisao o Komunističkom korespondentskom komitetu i njegovoj propagandnoj delatnosti: „Nema govora o skorom ostvarenju komunizma; najpre buržoazija mora preuzeti kormilo.“ U junu iste godine poslao je instrukcije sledbenicima da se ponašaju „jezuitski“ i odbace sve „zamorne moralne skrupule“ u vezi s delovanjem u korist buržoaske hegemonije.

Neumitni zakoni kapitalističkog razvoja, koji nužno podrazumevaju žrtvovanje generacija „nedovoljno razvijenih“ proletera, dovede kapital do punog procvata – a radnike do najvećih dubina njihove porobljenosti. Tako je 1847, na konferenciji profesionalnih ekonomista u Briselu, na koju je bio pozvan, Marks javno osudio pogubni uticaj slobodne trgovine na stanje radničke klase i u istom mah oberučke prihvatio taj razvoj. Slično tome, u kasnijem novinskom članku je zaključio da je kolonijalizam, sa svom bedom i smrću koje nosi sa sobom, u celini gledano dobra stvar: kao i razvoj samog kapitalizma, kolonijalizam je neminovan i progresivan, zato što će vremenom dovesti do revolucije.

Godine 1847. u Londonu je osnovana Komunistička liga, a na njenom drugom kongresu, krajem iste godine, Marks i Engels su dobili zadatak da napišu njen manifest. Uprkos zvučnim antikapitalističkim frazama iz opšteg uvodnog dela, konkretni zahtevi bili su jasno gradualistički, kolaboracionistički i izrazito etatistički (na primer, govori se o oporezivanju nasledstva, progresivnom porezu na prihod, centralizaciji kredita i komunikacija, itd.). Zanimaraju-

ći neprekidnu borbu koja se vodila još od polovine XVIII veka i kulminirala s luditima i potpuno nespreman za revolucionarne ustanke koji će za manje od godinu dana uzdrmati skoro celu Evropu, Komunistički manifest svuda vidi samo „nedovoljno razvijeni proletarijat“.

Iz takvog političkog dokumenta izvire jedna od najvećih Marksovih taktičkih misterija, ona o zajedničkom usponu kapitalizma i proletarijata. Razvoj kapitala je jasno prikazan kao akumulacija ljudske bede, degradacije i brutalnosti; ali, kroz taj proces se razvija i radnička klasa, koja postaje „sve centralizovanija, jedinstvenija, disciplinovanija i organizovanija“.

Ali, šta može izroniti iz najvećih dubina fizičkog i kulturnog tlačenja, osim sve robotizovanijeg, nemoćnijeg i bezličnijeg proletarijata? Tačnije, istorija pobuna i borbi iz XIX i XX veka pokazuje da većina boraca nije dolazila iz redova poslušnih masa, lišenih svega, već da su to bili oni najmanje podložni disciplini, koji su imali šta da izgube.

U aprilu 1848. Marks je otišao u Nemačku, zajedno s Manifestom i „Zahtevima Komunističke partije u Nemačkoj“. Ti „Zahtevi“, koje su takođe napisali Marks i Engels, zagovarali su buržoasku, a ne socijalističku revoluciju i naišli su na simpatije upravo kod onih elementa koji su se direktno radili protiv izbijanja martovske revolucije. Ako se imaju vidu Marksova funkcija potpredsednika neradikalne Demokratske Asocijacije iz Brisela, koju je preuzeo 1847. i njegova podrška prethodnom dolasku buržoazije na vlast, ne čudi što se brzo našao u raskoraku sa zbivanjima iz 1848. i u sukobu s većim delom Komunističke lige. Marks je pomogao osnivanje Demokratskog društva Kelna, koje je istaklo kandidate za frankfurtski Parlament i žestoko se protivio svim naporima Lige da pruži oružanu podršku revolucionarima. Sledeći oportunističku logiku, pod izgovorom da radnici ne smeju ostati „izolovani“, išao je dotle da se pozove na svoje „diskreciono pravo“, kao funkcionera Lige i da je u maju iste godine raspusti kao preterano radikalnu, jer ga je suviše ometala u pružanju podrške buržoaskim elementima.

Odžer (Odger), predsednik Saveta svih londonskih sindikata i Kremer (Cremer), sekretar Zidarskog sindikata, sazvali su osnivački sastanak, a Viler (Wheeler) i Del (Dell), takođe britanski sindikalni funkcioneri, formalno su predložili osnivanje međunarodne organizacije. Marks je bio izabran u izvršni komitet (koji je uskoro preimenovan u Generalni savet), na čijem je prvom radnom sastanku proglasio Odžera i Kremera za predsednika, odnosno sekretara Internacionale. Tako su od samog početka Marksovi prvi saveznici bili sindikalne birokrate, dok je njegov politički pristup, koji je „jasno i glasno“ zabranjivao isticanje radikalnih namera, bio potpuno reformistički. Jedan od prvih poteza Generalnog saveta bilo je slanje Marksove nadahnute i bratske čestitke Abrahamu Linkolnu, tom „odlučnom sinu radničke klase“.

Ostale rane Marksove aktivnosti uključivale su i osnivanje, u okviru Internacionale, Reformske lige, posvećene opštem pravu glasa. Hvalio se Engelsu kako je ta organizacija „naše dostignuće“ i pokazao isti entuzijazam kada je Nacionalna reformska liga, jedina preostala čartistička organizacija, tražila da bude primljena u Internacionalu. To je bilo previše čak i za vernog Engelsa, koji neko vreme odbijao da služi kao korespondent Internacionale za Mančester, gde je i dalje radio kao kapitalista s punim radnim vremenom. Upravo tokom te prakse prihvatanje svakog oblika engleskog gradualizma, što je u osnovi afirmisalo pristupanje londonskim sindikatima, Marks je, u pismu nemačkom socijalisti Ferdinandu Lassalu (Lassalle), napisao svoju čuvenu tvrdnju da je „proletarijat ili revolucionaran ili je ništa“.

Lasal i njegov Generalni sindikat nemačkih radnika (ADAV) gajili su ozbiljne etatističke iluzije; naime, smatrali su da je Bizmark, kao kancelar Nemačke, u stanju da sprovede autentičnu socijalističku politiku. Ipak, Marks je 1866. pristao da se kandiduje za predsednika ADAV, u nadi da će ga pripojiti Internacionali. U isto vreme je pisao Engelsovom rođaku: „Pristupanje ADAV biće od koristi samo u početku, zbog ovdašnjih protivnika. Posle toga, cela institucija tog sindikata, koja počiva na lažnim temeljima, mora biti uništena.“

suviše kasno shvatio.“ Iako ih je odbio, Marks je 1865. i 1867. dobio dve ponude koje su vredne pomena upravo zato što su bile upućene baš njemu: prva je stigla od Bizmarkovih emisara i pozivala ga je da svoj „veliki talenat stavi u službu nemačkog naroda“; druga je bila pisanje članaka iz oblasti finansija za zvanični žurnal pruske vlade. Godine 1866. tvrdio je da je zaradio 400 funti na spekulacijama sa američkom valutom, a njegov savet Engelsu kako da trguje akcijama na Berzi dobro je dokumentovan. Godine 1874. Marks se s još dva poslovna partnera borio na sudu oko vlasništva nad patentom za novu mašinu za graviranje, od koje su očekivali veliki profit.

Ovim zapanjujućim ilustracijama mentaliteta vladajuće klase treba dodati Marksov odnos prema deci, prema tri kćerke koje su stasale pod njegovim duboko viktorijanskim autoritetom. Godine 1866. zahtevao je da mu Pol Lafarg pruži finansijske garancije o svojoj budućnosti, kritikovao ga zbog nedostatka „marljivosti“ (Pol Lafarg je autor čuvenog eseja „Pravo na lenjost“; nap. prev.) i održao mu najlicemerniju moguću pridiku o njegovim namerama prema Lauri, koja je tada imala skoro 21 godinu. Podsetio je Lafarga da on i Laura još nisu vereni i da ako nameravaju da to učine, onda moraju težiti „dugoročnoj vezi“, što je dopunio nekim vrlo puritanskim stavovima: „Po mom shvatanju, prava ljubav se izražava kroz obuzdavanje ljubavnika, kroz suzdržanost i čak bojažljivost prema obožavanom biću, a nikako kroz neobuzdanu strast i izraze preuranjene bliskosti.“ Godine 1866. protivio se Dženinom pokušaju da nađe posao, iako je ona tada imala 22 godine; kasnije je zabranio Elenori da se viđa sa Lisagarajom (Lissagaray), komunarom koji je doslovno sam branio poslednju barikadu u Parizu.

Vraćamo se na politiku. Ekonomska kriza, koju je Marks željno iščekivao početkom pedesetih godina, došla je i prošla 1857, ne pokrenuvši nikakvu revolucionarnu aktivnost. Ali, zbivanja iz 1863. i ustanak u Poljskoj iste godine ispunili su vazduh novim nemirrom, što je podstaklo i osnivanje Međunarodnog radničkog udruženja. Marks je odložio rad na pisanju *Kapitala* i bio veoma aktivan u Internacionali od njenog osnivanja, u Londonu, septembra 1864.

Pošto je uklonio Ligu, Marks je svoje aktivnosti u Nemačkoj 1848. usmerio na podršku Demokratskom društvu i na diktatorsko uređivanje *Novih rajnskih novina* (*Neue Rheinische Zeitung*; NRZ). U oba svojstva zagovarao je politiku „ujedinjenog fronta“, u kojoj bi se radni ljudi, zajedno sa ostalim „demokratskim snagama“, borili protiv ostataka feudalizma. Naravno, takav aranžman nije ostavljao radnicima nikakvu autonomiju, niti slobodu delovanja. Marks je smatrao da oni ne poseduju nikakav revolucionarni potencijal. Kao urednik NRZ, davao je savete Kamphauzenu, biznismenu i predsedniku privremene vlade formirane posle poraza proleterškog ustanka. Pored toga, što zaista zapanjuje, podržao je zvanični list Demokratskog društva iako je ovaj osudio pobunu pariskog proletarijata iz juna 1848. Kao političar i urednik novina, Marks je sve više bio kritikovan zbog upornog odbijanja da zauzme radikaln stav prema konkretnoj situaciji ili u borbi za interese radničke klase.

Do jeseni 1848, kada je radnički ustanak u Nemačkoj oživeo, Marksove javne aktivnosti poprimile su nešto borbeniji, proradnički ton. Ali, već u decembru nemiri su počeli da jenjavaju i ta neizvesna godina završila se bez odlučujućih revolucionarnih posledica. Tek tada je – znači, tek tada – Marks u svojim novinama zaključio da radnička klasa može računati samo na sebe, a ne na buržoaziju, ako želi da izvede revoluciju. Ali, pošto je za to sada bilo prilično kasno, izvor revolucije, mislio je, trebalo bi tražiti u nekom spoljašnjem šoku: naime, u ratu između Francuske i Engleske, kojem je trebalo da prethodi obnovljeni ustanak francuskih proletera. Tako je početkom 1849. Marks u francusko-britanskom ratu video socijalnu revoluciju, kao što ju je početkom 1848. video u ratu između Prusije i Rusije. Uzgred budi rečeno, nije to bilo prvi put da je Marks u klanicama nacionalnih ratova video iskru revolucije; radnici, kao subjekti, za njega i dalje nisu postojali; nije računao na to da oni mogu delovati – i da su delovali – na osnovu sopstvene inicijative, a da prethodno, iz generacije u generaciju, ne budu žrtvovani kao fabrički robovi ili topovsko meso. Neki radikali, koji su u događa-

jima iz 1848. videli početak revolucije, bili su šokirani Marksovim determinističkim konzervativizmom. Na primer, Luj Gotšalk (Louis Gottschalk), koji ga je napao zato što radničkoj klasi ostavlja samo izbor između buržoaske i feudalne vladavine. „Šta je s revolucijom?“, pitao je. Iako je Marks na februarskim izborima (1849) podržao buržoaske kandidate, Komunistička liga (koju je raspustio) u aprilu se obnovila bez njega i tako ga praktično prinudila da napusti umereni Demokratski savez. Do maja, posle nedelju dana uličnih borbi u Drezdenu, pobune u Ruru i opštih nemira u Baden-u, događaji – kao i reakcije nemačke radikalne zajednice – ostavili su Marksa daleko za sobom. Istog meseca je objavio gašenje NRZ, u oholom i očigledno apsurdnom uredničkom članku, u kojem je tvrdio da su te novine bile otvoreno revolucionarne tokom celog perioda 1848–1849.

Godine 1850. Marks se pridružio ostalim nemačkim izbeglicama u Londonu, posle neposrednog uvida u pobune koje su u prethodne dve godine izbile na kontinentu. Pod pritiskom leveice, počeo je da deluje u prilog nezavisno organizovanog nemačkog proletarijata i visoko centralizovane države, koju bi (sve centralizovaniji) proletarijat trebalo da osvoji i njome upravlja. Uprkos lošoj reputaciji kod članstva, zbog njegovih aktivnosti u Nemačkoj, koje su bile sve samo ne revolucionarne, Marksu je bilo dopušteno da se vrati u Komunističku ligu, gde je vremenom obnovio svoju dominantnu ulogu. U Londonu je našao podršku među čartistima i drugim elementima koji su se zalagali za izborne reforme i sindikalizam i izbegavao mnoge nemačke izbeglice nazivajući ih „agitatorima“ i „ubicama“. Takvim stavom pridobio je većinu u londonskoj sekciji i odneo prevagu nad onim članovima Lige koji su ga smatrali „reakcionarnim“ zbog minimalističkih zahteva iznetih u Manifestu i potcenjivanja revolucionarne prakse u Nemačkoj.

Ali, od početka pedesetih, Marks je najveći deo vremena provodio u biblioteci Britanskog muzeja, gde je mogao da određuje kurs svetske revolucije pošteden buke svog oskudnog domaćinstva. Ubrzo je napustio svoj novootkriveni borbeni radikalizam i počeo da

govori o opštem prosperitetu, ne ostavljajući mnogo izgleda za revoluciju. Naravno, istorija našeg sveta je mnogo puta ismejala teoriju o podudarnosti ekonomskih kriza i proleterskih pobuna. Od ludita, Komune i Francuske 1968, do bezbrojnih borbi iz poslednje četvrtine XX veka, pobuna je bila sopstveni gospodar. Naprotiv, velike fluktuacije nezaposlenosti i inflacije često su srozavale klasne borbe na nivo pukog preživljavanja, umesto da posluže kao gorivo za društvenu revoluciju. Velika depresija iz tridesetih godina XX veka donela je osiromašenu i deformisanu viziju, koja nije ni pokušavala da uništi kapitalizam, kao u slučaju nemačkog nacionalsocijalizma ili njegovog rođaka, američkog *Nju dila*. (Španska revolucija, svetli trenutak tridesetih godina, nije imala ništa s Depresijom koja je zahvatila industrijalizovane nacije.) Marksova preterana zaokupljenost spoljnim faktorima – pre svega ekonomskim krizama – bila je zaštitni znak kako njegovog praktičnog, tako i teoretskog pristupa. To svakako ukazuje na njegovu nezainteresovanost za subjektivitet većine ljudi, za njihovu potencijalnu autonomiju, maštu i snagu.

Distanciranje od društvenih borbi njegovog doba očigledno je povezano s konvencionalnim buržoaskim životom koji je vodio. Kada je reč o zarađivanju, zapanjuje jaz između njegovih konkretnih postupaka i reputacije revolucionarnog teoretičara. Od 1852. i tokom celih šezdesetih, bio je jedan od „najcjenjenijih“ i „najbolje plaćenih“ kolumnista *New York Daily Tribune*, po rečima njegovog urednika. Tačnije, 165 Marksovih članaka poslužili su kao uvodnici za taj ne baš revolucionarni velegradski dnevnik, zbog čega je 1855. zahtevao da se svi njegovi naredni članci štampaju anonimno. Ali, ako i nije hteo da se ističe kao glas velikih buržoaskih novina, još uvek mu je bilo veoma stalo da deluje kao džentlmen, što smo već videli po njegovog porodičnoj ulozi. Jedini razlog zbog kojeg se 1859. osetio obaveznim da isplati dug za *Das Volk*, londonske reformističke novine, bio je „izbegavanje skandala“. Godine 1862. pisao je Engelsu kako bi voleo da se upusti u neki posao: „Dragi prijatelju, siva je sva ta naša teorija, a samo je posao zelen. To sam, na žalost,